

جامعیت قرآن کریم

پژوهشی در قلمرو موضوعی قرآن

مصطفی کریمی

شناسنامه پژوهشی اثر

عنوان طرح نامه: پژوهشی در قلمرو قرآن کریم

پژوهشگر: دین پژوهی، گروه علمی: قرآن پژوهی

محقق: مصطفی کریمی

ارزیابان علمی: آقایان حمیدرضا شاکرین و علی کریم پور قراعلکی

موضوع اصلی: پژوهشی در قلمرو قرآن کریم

مدت انجام تحقیق: ۷ سال

جامعیت قرآن کریم
پژوهشی در قلمرو موضوعی قرآن

مصطفی کریمی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۱۸-۷

چاپ و مصحافی: چاپ مجلی

سرشناسه: کریمی، مصطفی، ۱۳۲۸ -

عنوان و نام پدیدآور: جامعیت قرآن کریم / مصطفی کریمی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۴۰۰ ص.

بها: ۶۰۰۰۰ ریال شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۱۸-۷

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابخانه. یادداشت: نمایه.

موضوع: قرآن -- جامعیت. موضوع: قرآن -- تحقیق.

شماره افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ ج ۲ / ۶۵/۲ BP

رده‌بندی دیویی: ۱۵۹/۳۹۷

شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۲۴۱۲۳

تهران: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵-۵۴۰۲ - ۸۸۵-۳۳۳۴۱

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست

پیشگفتار.....	۱۵
درآمد.....	۱۹
فصل اول: پیشینه، مفاهیم و مبانی.....	۲۳
۱. بیان مفاهیم محوری.....	۲۵
۱-۱. قلمرو موضوعی.....	۲۵
۱-۲. قرآن کریم.....	۲۶
۲. پیشینه موضوع و تحقیق.....	۳۰
۳. فواید و آثار بحث از قلمرو موضوعی قرآن.....	۳۳
۴. نسبت قلمرو قرآن و قلمرو دین اسلام.....	۳۴
۴-۱. عقل؛ کاشف از کتاب و سنت، نه منبع اسلام.....	۳۶
۴-۱-۱. تاریخچه ورود عقل به اجتهاد.....	۳۷
۴-۱-۲. دلیل عقلی و اقسام آن.....	۳۹
۴-۱-۳. نقد دلالت دلیل عقلی بر احکام دینی.....	۴۱
۴-۱-۳-۱. مقدمات دلالت عقل بر حکم شرعی.....	۴۲
۴-۱-۳-۲. بررسی مقدمات.....	۴۳
۴-۱-۳-۴. نفی منبع بودن عقل برای دین در روایات.....	۴۷
۴-۲. اجماع؛ کاشف از سنت معصوم، نه منبع دین.....	۵۰
۵. نسبت قلمرو قرآن با قلمرو سنت.....	۵۱

فصل دوم: روش‌ها و دیدگاه‌ها..... ۵۵

۱. مقدمه..... ۵۷

۲. روش صحیح کشف قلمرو موضوعی قرآن..... ۵۷

۲-۱. روش‌های گوناگون در کشف قلمرو قرآن..... ۵۷

۲-۱-۱. روش‌های برون‌دینی..... ۵۸

۲-۱-۲. روش‌های درون‌دینی..... ۵۸

۲-۱-۳. روش تلفیقی..... ۵۸

۲-۲. کفایت‌نکردن روش‌های برون‌دینی و نیاز به متون دینی..... ۶۰

۲-۲-۱. روش عقلی..... ۶۰

۲-۲-۱-۱. نقد و بررسی..... ۶۰

۲-۲-۲. روش تعیین انتظار از قرآن..... ۶۱

۲-۲-۲-۱. نقد و بررسی..... ۶۳

۲-۲-۳. روش بررسی نقش تاریخی قرآن..... ۶۴

۲-۲-۳-۱. نقد و بررسی..... ۶۴

۲-۳. صحت استفاده از روش درون‌دینی در شناخت قلمرو قرآن..... ۶۷

۲-۳-۱. تعیین معنای متن..... ۶۹

۲-۳-۲. تأییدنداشتن تام و همیشگی انتظارات مفسر در فهم آیات و روایات

..... ۷۱

۲-۳-۲-۱. تأثیر در مقام فحص..... ۷۲

۲-۳-۲-۲. تأثیر در مقام فهم..... ۷۳

۲-۳-۲-۳. حجیت‌بخشی به مفاد آیات و روایات..... ۷۹

۲-۳-۲-۴. حجیت پاسخ روش درون‌دینی در باب قلمرو قرآن..... ۸۱

۳. دیدگاه‌ها..... ۸۴

فصل سوم: دلایل عقلی قلمرو موضوعی قرآن..... ۸۷

۱. نیاز انسان به وحی و قلمرو قرآن..... ۸۹

۱-۱. ضرورت قانون و اجرای صحیح آن و نیاز به قرآن..... ۹۰

۱-۱-۱. نقد و بررسی..... ۹۲

- ۱-۲. شناخت و سیر به سوی خداوند و نیاز به قرآن ۹۴
- ۱-۲-۱. نقد و بررسی ۹۵
- ۱-۳. حسن تکلیف و نیاز به قرآن ۹۶
- ۱-۳-۱. نقد و بررسی ۹۶
- ۱-۴. رسیدن به کمال انسانی و نیاز به قرآن ۹۷
- ۱-۴-۱. نقد و بررسی ۹۹
۲. تجلی کامل خداوند در قرآن ۱۰۰
- ۲-۱. نقد و بررسی ۱۰۱
۳. نتیجه ۱۰۱
- فصل چهارم: اوصاف قرآن کریم و قلمرو موضوعی آن ۱۰۳**
۱. جهانی بودن قرآن و قلمرو آن ۱۰۵
- ۱-۱. دلایل و شواهد بی واسطه ۱۰۶
- ۱-۲. دلایل و شواهد با واسطه ۱۰۷
- ۱-۲-۱. آیات قرآن ۱۰۷
- ۱-۲-۲. روایات ۱۰۸
- ۱-۲-۳. سیره عملی پیامبر اکرم (ص) ۱۰۹
- ۱-۳. مراد از جهانی بودن رسالت قرآن ۱۰۹
- ۱-۴. تلازم بین جهانی بودن قرآن و گستردگی قلمرو موضوعی آن ۱۱۰
۲. جاودانگی قرآن و قلمرو آن ۱۱۰
- ۲-۱. شواهد و دلایل بی واسطه ۱۱۰
- ۲-۱-۱. آیات ۱۱۰
- ۲-۱-۲. روایات ۱۱۱
- ۲-۲. شواهد با واسطه ۱۱۲
- ۲-۲-۱. دلایل جاودانگی اسلام و رسالت پیامبر اکرم (ص) ۱۱۲
- ۲-۲-۲. دلایل خاتمیت نبوت پیامبر اکرم (ص) و آخرین کتاب الهی بودن قرآن ۱۱۳
- ۲-۲-۳-۱. احزاب، آیه ۴۰ ۱۱۴

- ۲-۲-۲-۲. نهج البلاغه، خطبه ۱۳۳..... ۱۱۴
- ۲-۲-۳. نکته..... ۱۱۵
- ۲-۳. تلازم جاودانگی و قلمرو موضوعی قرآن کریم..... ۱۱۸
- ۲-۳-۱. اشکال و پاسخ..... ۱۱۹
۳. کمال وحی و قلمرو موضوعی قرآن..... ۱۲۲
- ۳-۱. دلیل بی‌واسطه کمال قرآن کریم..... ۱۲۴
- ۳-۲. کمال اسلام، دلیل با واسطه کمال قرآن..... ۱۲۴
- ۳-۳. تلازم کمال قرآن و قلمرو آن..... ۱۲۷
- ۳-۳-۱. مراتب‌نداشتن کمال و کمال قرآن و اسلام..... ۱۲۸
- ۳-۳-۲. مراتب‌داشتن کمال و کمال قرآن..... ۱۲۸
۴. حاکم‌بودن قرآن در مقایسه با کتاب‌های آسمانی دیگر..... ۱۳۱
- ۴-۱. ادله..... ۱۳۴
- ۴-۲. تلازم حاکم‌بودن قرآن و جامعیت آن..... ۱۳۵
- ۴-۳. نتیجه..... ۱۳۷
- فصل پنجم: اهداف قرآن و قلمرو موضوعی آن**..... ۱۳۹
۱. اهداف بینشی..... ۱۴۳
- ۱-۱. یادآوری..... ۱۴۴
- ۱-۲. غفلت‌زدایی..... ۱۴۵
- ۱-۳. بازشناساندن حق از باطل و بیان دلیل بر معرفت حق..... ۱۴۶
- ۱-۴. رفع اختلاف..... ۱۴۸
- ۱-۵. اصلاح تحریف در دین..... ۱۵۰
- ۱-۶. ایجادکردن زمینه‌اندیشیدن..... ۱۵۱
- ۱-۷. آگاهی‌دادن و دعوت به توحید..... ۱۵۳
- ۱-۸. توجه‌دادن به معاد..... ۱۵۳
- ۱-۹. تعلیم..... ۱۵۴
- ۱-۹-۱. کتاب..... ۱۵۵
- ۱-۹-۲. حکمت..... ۱۵۶

- ۱-۹-۳. آنچه مردم نمی‌توانند خودشان بدان برسند..... ۱۵۸
- ۱-۱۰. بیان حلال و حرام الهی..... ۱۵۹
- ۱-۱۱. چیرگی منطقی و علمی اسلام بر تمام شرایع..... ۱۶۰
۲. اهداف منشی..... ۱۶۱
- ۲-۱. درمان بیماری‌های روحی و اخلاقی..... ۱۶۱
- ۲-۲. فراهم‌سازی زمینه پرهیزکاری..... ۱۶۲
- ۲-۳. تزکیه..... ۱۶۳
- ۲-۴. آلودی انسان‌ها از قید و بندهای ناروا..... ۱۶۴
۳. اهداف انگیزشی..... ۱۶۵
- ۳-۱. پند دادن..... ۱۶۵
- ۳-۲. بیم و امید دادن (انذار و تبشیر)..... ۱۶۷
۴. اهداف کنشی و رفتاری قرآن..... ۱۶۹
- ۴-۱. برپایی عدالت اجتماعی..... ۱۶۹
- ۴-۲. دلاوری براساس قوانین الهی..... ۱۷۰
- ۴-۳. تثبیت مؤمنان..... ۱۷۲
- ۴-۴. رساندن مؤمنان به امنیت و راه راست..... ۱۷۳
- ۴-۵. مبارزه با طغوت..... ۱۷۳
- ۴-۶. امر به معروف و نهی از منکر..... ۱۷۳
- ۴-۷. برقراری حکومت دینی..... ۱۷۴
۵. یادآوری چند نکته..... ۱۷۷
۶. چگونگی دلالت اهداف رسالت پیامبر و قرآن بر قلمرو این کتاب الهی..... ۱۷۹
۷. نتیجه..... ۱۷۹
- فصل ششم: علم پیامبر و قلمرو موضوعی قرآن..... ۱۸۱**
۱. دلایل جامعیت علم پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع)..... ۱۸۳
- ۱-۱. دلایل عقلی..... ۱۸۳
- ۱-۱-۱. اقتضای رسالت و امامت..... ۱۸۳
- ۱-۱-۲. کمال وجودی پیامبر و امام..... ۱۸۵

- ۱-۲. ادله قرآنی ۱۸۶
- ۱-۲-۱. تعلیم علم به پیامبران ۱۸۶
- ۱-۲-۱-۱. آگاهی حضرت محمد(ص) و اهل بیت(ع) از امور
تعلیم داده شده به آدم(ع) ۱۸۷
- ۱-۲-۲. اثبات علم پیامبران ۱۸۸
- ۱-۲-۳. ثبات در علم ۱۸۹
- ۱-۳. ادله روایی ۱۹۰
۲. منبع بودن قرآن برای علم پیامبر(ص) و اهل بیت(ع) ۱۹۲
- ۲-۱. دسته اول ۱۹۲
- ۲-۲. دسته دوم ۱۹۶
- ۲-۳. جمع کردن بین دو دسته روایت ۱۹۸
۳. چگونگی منبع بودن قرآن برای علم گسترده پیامبر(ص) و اهل بیت(ع) ۱۹۹
۴. نتیجه ۲۰۳

فصل هفتم: دلایل قرآنی قلمرو موضوعی قرآن ۲۰۵

- آیه اول ۲۰۷
- آیه دوم ۲۱۰
- آیه سوم ۲۱۲
- آیه چهارم ۲۱۳
- آیه پنجم ۲۱۶
- آیه ششم ۲۲۴
- آیه هفتم ۲۲۵
- آیه هشتم ۲۲۶
- آیه نهم ۲۲۷
- نتیجه ۲۳۰

فصل هشتم: قلمرو موضوعی قرآن در روایات ۲۳۱

- قسم اول ۲۳۳

قسم دوم.....	۲۳۴
دسته اول.....	۲۳۴
دسته دوم.....	۲۳۶
دسته سوم.....	۲۳۷
دسته چهارم.....	۲۴۰
نتیجه.....	۲۴۱
فصل نهم: جامعیت تام قرآن، در ظاهر و باطن.....	۲۴۳
۱. نبودن همه امور هدایتی در ظاهر قرآن.....	۲۴۵
۲. جامع بودن قرآن نازل شده.....	۲۴۷
۳. جامعیت قرآن با بیان تفصیلی نه با اجمال و کلی گویی.....	۲۴۹
۴. نادرستی تقیید «کل شیء» به امور هدایتی.....	۲۵۰
۵. باطن قرآن نازل شده و اختصاص فهم آن به معصوم (ع).....	۲۵۰
۱-۵. باطن قرآن.....	۲۵۱
۱-۱-۵. باطن از سنخ معنا.....	۲۵۲
۲-۱-۵. باطن از سنخ مصداق.....	۲۵۳
۲-۵. انحصار آگاهی از تمام باطن، به معصوم (ع).....	۲۵۳
۶. همسویی آیات و روایات جامعیت با حدیث ثقلین.....	۲۵۸
نتیجه.....	۲۵۹
فصل دهم: نقد و بررسی دیدگاه‌های دیگر.....	۲۶۱
۱. نقد دیدگاه‌های مبتنی بر روش درون دینی.....	۲۶۳
۱-۱. نظری به این دیدگاه‌ها.....	۲۶۳
۱-۱-۱. پذیرفتن اطلاق آیه.....	۲۶۳
۲-۱-۱. قیدزدن به اطلاق آیه.....	۲۶۵
۲-۱. نظری دوباره به این دیدگاه‌ها.....	۲۶۶
۳-۱. پاسخ به قیده‌های ادعایی.....	۲۶۸
۳-۱-۱. آیات بیانگر محدودیت مطالب قرآن.....	۲۶۸

- ۲۶۹..... ۱-۳-۱-۱. جواب
- ۲۷۰..... ۱-۳-۲. آیات بیانگر هدف قرآن
- ۲۷۱..... ۱-۳-۲-۱. جواب
- ۲۷۲..... ۱-۳-۳. جامعیت قرآن، ملازم با تعطیلی قوای ادراکی بشر
- ۲۷۳..... ۱-۳-۳-۱. جواب
- ۲۷۴..... ۲. نقد دیدگاه‌های مبتنی بر روش برون‌دینی
- ۲۷۵..... ۲-۱. تبیین دیدگاه
- ۲۷۶..... ۲-۲. نقد و بررسی
- ۲۷۶..... ۲-۲-۱. نقد مقدمه اول: قلمرو مشترک قرآن و دانش بشری
- ۲۷۹..... ۲-۲-۱-۱. نتایج نپذیرفتنی این مقدمه
- ۲۸۰..... ۲-۲-۲. نقد مقدمه دوم: ناتوانی انسان‌شناسی غیروحیانی
- ۲۸۵..... ۳. نتیجه
- ۲۸۷..... فصل یازدهم: قلمرو موضوعی ظاهر قرآن
- ۲۸۹..... ۱. مقدمه
- ۲۹۱..... ۲. ادله قلمرو موضوعی ظاهر قرآن کریم
- ۲۹۲..... ۲-۱. ادله عقلی
- ۲۹۳..... ۲-۲. ادله نقلی
- ۲۹۵..... ۲-۲-۱. اهداف بینشی
- ۲۹۵..... ۲-۲-۱-۱. یادآوری امور فراموش شده
- ۲۹۶..... ۲-۲-۱-۲. غفلت‌زدایی
- ۲۹۷..... ۲-۲-۱-۳. بیان دلیل روشن بر بینش‌های صحیح و ضروری
- ۲۹۷..... ۲-۲-۱-۴. بازشناساندن حق از باطل
- ۲۹۸..... ۲-۲-۱-۵. رفع اختلاف
- ۲۹۸..... ۲-۲-۱-۶. ایجاد زمینه اندیشیدن
- ۲۹۹..... ۲-۲-۱-۷. آگاهاندن به یگانگی خدا
- ۲۹۹..... ۲-۲-۱-۸. توجه‌دادن به معاد
- ۳۰۰..... ۲-۲-۲. اهداف کنشی

- ۲-۲-۲-۱. درمان بیماری‌های روحی و اخلاقی ۳۰۰
- ۲-۲-۲-۲. فراهم‌سازی زمینه پرهیزکاری ۳۰۰
- ۲-۲-۳. اهداف انگیزشی ۳۰۱
- ۲-۲-۳-۱. پنددادن ۳۰۱
- ۲-۲-۳-۲. بیم و امیددادن (انذار و تبشیر) ۳۰۱
- ۲-۲-۴. اهداف رفتاری ۳۰۱
- ۲-۲-۴-۱. برپایی قسط و عدالت اجتماعی ۳۰۱
- ۲-۲-۴-۲. دآوری براساس قوانین الهی ۳۰۲
- ۲-۲-۴-۳. رساندن به امنیت و راه راست ۳۰۲
۳. بیان ارزش‌ها به تنهایی یا به همراه بیان واقعیت‌ها و روش‌ها ۳۰۵
۴. بیان کلیات به تنهایی یا به همراه بیان جزئیات ۳۰۸
۵. نتیجه ۳۰۹
- فصل دوازدهم: روش کشف مسائل قرآن و دسته‌بندی آن‌ها ۳۱۱**
۱. بهره‌گیری از تمام مدلول‌ها در استخراج مسائل قرآن ۳۱۳
- ۱-۱. بهره‌گیری از دلالت‌های منطوقی ۳۱۳
- ۱-۲. بهره‌گیری از دلالت‌های مفهومی ۳۱۵
۲. کشف نظر قرآن در مسائل گوناگون با روش تفسیر موضوعی ۳۱۷
۳. دسته‌بندی مسائل قرآن کریم ۳۲۱
- ۳-۱. محوریت عقاید و اخلاق و احکام ۳۲۳
- ۳-۱-۱. نقد و بررسی ۳۲۶
- ۳-۲. محوریت عقاید و اخلاق و احکام و انسان ۳۲۷
- ۳-۲-۱. نقد و بررسی ۳۲۷
- ۳-۳. محوریت انسان ۳۲۸
- ۳-۳-۱. نقد و بررسی ۳۲۸
- ۳-۴. محوریت تسلسل طبیعی ۳۲۸
- ۳-۴-۱. نقد و بررسی ۳۲۹
- ۳-۵. محوریت الله ۳۲۹

۳۳۰.....	۳-۵-۱. خداشناسی
۳۳۲.....	۳-۵-۲. جهان‌شناسی
۳۳۴.....	۳-۵-۳. انسان‌شناسی
۳۳۷.....	۳-۵-۴. راه‌شناسی
۳۴۱.....	۳-۵-۵. راهنماشناسی
۳۴۱.....	۳-۵-۶. قرآن‌شناسی
۳۴۳.....	۳-۵-۷. اخلاق
۳۴۵.....	۳-۵-۸. برنامه‌های عبادی قرآن
۳۴۶.....	۳-۵-۹. احکام فردی قرآن
۳۴۷.....	۳-۵-۱۰. مسائل اجتماعی قرآن
۳۴۹.....	۳-۵-۱۱. حقوق و سیاست
۳۵۰.....	۳-۵-۱۲. اقتصاد
۳۵۱.....	۴. نتیجه
۳۵۳.....	نتایج و آثار
۳۵۵.....	۱. نتایج حاصل از مباحث دوازده فصل کتاب
۳۵۶.....	۲. برخی آثار مهم مترتب بر نتایج
۳۵۹.....	کتابنامه
۳۶۵.....	فهرست آیات
۳۷۵.....	فهرست روایات
۳۷۹.....	نمایه

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظامی براساس ارزش‌های معنوی و احکام الهی در ایران، بار دیگر، تفکر دینی به‌عنوان اندیشه‌ای امیدزا و حیات‌بخش و مترقی، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد.

تجدید حیات اندیشه و حیاتی و ارزش‌های معنوی، از سویی، سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان شد و از دیگر سو، باعث نمایان‌تر شدن سنت‌پایه بودن مسلک‌ها و مکاتب ساخته بشر و نظام‌های استوار بر آن‌ها شد.

بایستگی تحقیق دقیق و جامع و منسجم درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظام‌های اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث فکری، به فراخور موقعیت کنونی و درخور این ریشاخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورهای دینی، به‌منظور تبیین عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی و پژوهشی و آموزشی محض و کارآمدی را واجب می‌کرد.

بدین منظور، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که نهادی علمی و غیرانتفاعی است، در قالب پنج پژوهشکده در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد: پژوهشکده‌های حکمت اسلامی، دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و

مطالعات اجتماعی، دانشنامه نگاری دینی.

پژوهشکده دین پژوهی که مشتمل بر سه گروه علمی با عنوان های «قرآن پژوهی» و «منطق فهم دین» و «کلام» است، در جهت تحقق اهداف زیر فعالیت می کند:

۱. بازپژوهی و بازپیرایی حکمت و کلام و معارف اسلامی؛
 ۲. تبیین و سامان دهی مناسب برای مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
 ۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی؛
 ۴. پاسخ به شبهات مطرح شده در قلمرو عقاید و کلام اسلامی؛
 ۵. نقد مکاتب و دیدگاه های معارض در حوزه زیرساخت های اندیشه دینی.
- در راستای تحقق اهداف بالا، هر گروه، پس از تهیه عنوان های مطالعاتی اساسی و اولویت گذاری و تهیه پیش طرح و تصویب آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود یا محققان عرصه دین پژوهی واگذار می کند و برای دسترسی عموم دانش پژوهان حوزه دین پژوهی، با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأیید نهایی، آن را چاپ کرده، منتشر می کند.
- کتاب حاضر، یکی از پژوهش های موفق در این راستا شمرده می شود که مؤلف فرهیخته آن، جناب آقای **مصطفی کریمی**، کوشیده است اثری عمیق را به عرصه علم و فرهنگ ارائه دهد و گام نوین بخش دیگری در این راستا بردارد. می رود تا همراه با فعالیت های فزاینده محققان دیگر، زمینه بهتری برای درک گستره معارف قرآن فراهم آید.

کتاب پیش رو، با همه دقت ها و عمق تحسین برانگیز آن، راه را برای نقد نمی بندد و نمی تواند خود را از داوری های علمی و نقدهای مفید عالمان فرهیخته بی نیاز بداند. شاید نظر مؤلف محترم در زمینه منبع بودن عقل یا گسترش و چگونگی آن، یکی از مسائلی باشد که می توان آن را بررسی کرده، درباره آن گفت و گو کرد.

از ارزیابان محترم این اثر، جناب آقای دکتر شاکرین و جناب آقای علی کریم پور قراملکی که با کوشش فراوان، موجب غنای بیشتر این اثر شدند،

سپاسگزاری می‌کنیم.

همچنین از مدیر محترم گروه قرآن پژوهی، جناب دکتر محمدعلی اسدی‌نسب و اعضای محترم شورای علمی گروه، آقایان دکتر علی‌اکبر رشاد، دکتر سیدمحمد غروی، دکتر سیدمحسن سادات‌کیایی، دکتر محمدجواد رودگر، دکتر محمد فاکرمییدی، دکتر عبدالکریم بهجت‌پور، دکتر سعید داودی، دکتر صالح قنادی، سیدمحمدحسن جواهری و خالد غفوری که نقش بسزایی در شکل‌گیری این اثر ایفا کرده‌اند و همچنین از سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که عهده‌دار آماده‌سازی، چاپ و توزیع این اثر است تشکر می‌کنیم. در خاتمه، امیدواریم دیدگاه‌های بجای خوانندگان عزیز و علاقه‌مندان به حوزه قرآن پژوهی، ما را در اصلاح و تکمیل اثر حاضر یاری کند.

گروه قرآن پژوهی

پژوهشکده دین پژوهی